विष्णु प्रभातका सांस्कृतिक निबन्धहरूको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको
दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

देवीप्रसाद न्यौपाने
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर
२०६७

विष्णु प्रभातका सांस्कृतिक निबन्धहरूको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको
दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

देवीप्रसाद न्यौपाने
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

२०६७

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

मिति : २०६८/२/२२

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका विद्यार्थी श्री देवीप्रसाद न्यौपानेले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नु भएको **विष्णु प्रभातका सांस्कृतिक निबन्धहरूको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिद्वारा आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल	श्री नरेन्द्रराज पौडेल	प्रा. राजेन्द्र सुवेदी
शोधनिर्देशक	बाह्य परीक्षक	विभागीय प्रमुख

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको एम.ए. दोस्रो वर्षका विद्यार्थी श्री देवीप्रसाद न्यौपानेले **विष्णु प्रभातका सांस्कृतिक निबन्धहरूको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६८/२/१२

डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल
शोधनिर्देशक
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत गरिएको **विष्णु प्रभातका सांस्कृतिक निबन्धहरूको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र आदरणीय गुरु डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो कार्यव्यस्तताबाट समय मिलाएर आवश्यक सल्लाह, सुझाव एवम् उद्देश्यमूलक जानकारी, शोधपत्रको निरीक्षण गरिदिनुहुने आदरणीय गुरु डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोध विषयमा शोधकार्य गर्न अवसर जुटाउने नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति म हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । शोधपत्र तयार पार्नका लागि आफ्नो अमूल्य समय निकालेर समय समयमा प्रत्यक्ष तथा साङ्केतिक निर्देशन, सल्लाह, सुझाव तथा हौसला दिई उत्प्रेरित गर्नु हुने परम् आदरणीय गुरु प्रा. श्री राजेन्द्र सुवेदीप्रति कृतज्ञ छु । शोधनायकबाट प्राप्त सर सहयोग र सल्लाह यस अनुसन्धानको अर्को महTवपूर्ण पक्ष हो र यसका लागि श्री विष्णु प्रभात ज्यू प्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

सदा इज्जत र प्रतिष्ठाका लागि जीवनमा सङ्घर्ष गर्नुपर्छ भन्ने नैतिक अर्ती दिँदै आर्थिक र व्यवहारिक समस्यासँग सङ्घर्ष गरेर आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्ची मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थासम्म पुऱ्याउनु हुने परम पुजनीय मेरी ममतामयी माता खिलमञ्जरी न्यौपानेप्रति म आजन्म ऋणी छु साथै मेरो अध्ययनप्रति सदैव चिन्ता लिइरहनु हुने अनि हौसला प्रदान गर्नु हुने र यस शोधकार्यप्रति अनविज्ञ रहनुहुने पूजनीय पिता स्व. वासुदेव न्यौपानेप्रति पनि आजन्म ऋणी छु ।

यस शोधपत्र लेखनमा सामग्री संकलनका क्रममा मलाई सहयोग गर्नुहुने मेरा साथीहरू विष्णुप्रसाद पौड्याल र भीम दाहाललाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै सङ्कलित सामग्रीहरू सुरक्षितपूर्वक टङ्कण गरिदिनु हुने फिनिक्स साइवर कीर्तिपुरलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु साथै सामग्री संकलन गर्नका लागि पुस्तकहरू उपलब्ध गराउने केन्द्रीय पुस्तकालयका सम्पूर्ण कर्मचारीहरू अनि विभागीय पुस्तकालयका राजाराम दाइलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, प्रस्तुत शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

... ...

मिति : २०६८/२/१७

देवीप्रसाद न्यौपाने
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं

संक्षेपीकरण शब्द

आई.एड्.	इन्टरमिडियट अफ एजुकेशन
ए.सं.	एघारौँ संस्करण
एम.ए	मास्टर अफ आर्टस्
एस्.पी.	सुपरिन्टेन्डेन्ट अफ पोलिस्
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
ते.सं.	तेस्रो संस्करण
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
पृ.	पृष्ठ
बी.ए.	ब्याचलर अफ आर्टस्
बी.एड.	ब्याचलर अफ एजुकेशन
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	विक्रम संवत्

विषय सूची

पहिलो परिच्छेद
शोधपत्रको परिचय

१.१ शोधशीर्षक १
१.२ शोधकार्यको प्रयोजन १
१.३ विषय परिचय १
१.४ समस्याकथन १
१.५ उद्देश्य २
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा २
१.७ अध्ययनको औचित्य र महÕव ४
१.८ शोधकार्यको सीमाङ्कन ४
१.९ सामग्री सङ्कलन विधि ४
१.१० शोधविधि ५
१.११ शोधपत्रको रूपरेखा ५

दोस्रो परिच्छेद
विष्णु प्रभातको संक्षिप्त परिचय

२.१ विष्णु प्रभातको जीवनी ६
२.१.१. जन्म, जन्मस्थान र बाल्यकाल ६
२.१.२. शिक्षादीक्षा ६
२.१.३ वैवाहिक जीवन र सन्तान ६
२.१.४ आर्थिक अवस्था ७
२.१.५ रुचि र स्वभाव ७
२.१.६ पुरस्कार ७
२.१.७. लेखनका निम्ति प्रेरणा र प्रभाव ८
२.१.८. लेखन तथा प्रकाशनको प्रारम्भ ८
२.१.९. प्रकाशित कृतिहरू ८
२.२ विष्णु प्रभातको व्यक्तित्व ९
२.२.१ निजी व्यक्तित्व ९
२.२.२ अध्ययनशील व्यक्तित्व ९
२.२.३ साहित्यकार व्यक्तित्व १०
२.२.३.१ समालोचक व्यक्तित्व १०
२.२.३.२ निबन्धकार व्यक्तित्व १०
२.२.३.३ कवि व्यक्तित्व १०
२.२.३.४ सम्पादक व्यक्तित्व ११
२.२.३.५ अनुवादक व्यक्तित्व ११
२.२.४ शिक्षक व्यक्तित्व ११
२.२.५ सामाजिक व्यक्तित्व १२

२.२.६ संस्थागत व्यक्तित्व १२
२.२.७. राजनीतिक व्यक्तित्व १२

तेस्रो परिच्छेद
विष्णु प्रभातका सांस्कृतिक निबन्धहरूको वर्गीकरण

३.१ राष्ट्रिय संस्कृति १६
३.१.१ वैचारिक संस्कृति १६
३.१.२ सामाजिक संस्कृति १७
३.१.३ धार्मिक संस्कृति १७
३.१.४ जातीय संस्कृति १८
३.१.५ जनवादी संस्कृति १८
३.१.६ लैङ्गिक संस्कृति १९
३.१.७ यौनकला संस्कृति १९
३.१.८ सिने संस्कृति २०
३.२ अन्तराष्ट्रिय संस्कृति २०

चौथो परिच्छेद
विष्णु प्रभातका सांस्कृतिक निबन्धहरूको अध्ययन

४.१ परिचय २२
४.२ संस्कृतिमा विकल्पवाद निबन्ध सङ्ग्रहका निबन्धहरूको विश्लेषण २२
४.२.१ कृति परिचय २२
४.२.१.१ मानिस र उसको संस्कृति २२
१. विषयवस्तु २२
२. उद्देश्य २३
३. भाषाशैलीय विन्यास २४
४.२.१.२. संस्कृति र सामाजिक जीवन २४
१. विषयवस्तु २४
२. उद्देश्य २५
३. भाषाशैलीय विन्यास २५
४.२.१.३ मानवसंस्कृतिमा विकल्प २६
१. विषयवस्तु २६
२. उद्देश्य २६
३. भाषाशैलीय विन्यास २७
४.२.१.४ संस्कृतिका वैकल्पिक साधनहरू २७
१. विषयवस्तु २७
२. उद्देश्य २८
३. भाषाशैलीय विन्यास २८
४.२.१.५ सांस्कृतिक निरन्तरता र विकल्प २९
१. विषयवस्तु २९
२. उद्देश्य ३०

३. भाषाशैलीय विन्यास ३०
४.२.१.६ सांस्कृतिक विकल्पको सङ्कट ३०
१. विषयवस्तु ३०
२. उद्देश्य ३१
३. भाषाशैलीय विन्यास ३२
४.२.१.७ अग्रगामी विकल्प या विकल्पवाद ३२
१. विषयवस्तु ३२
२. उद्देश्य ३३
३. भाषाशैलीय विन्यास ३३
४.६.१.८ विकल्पवादमा विचारद्वन्द्व ३४
१. विषयवस्तु ३४
२. उद्देश्य ३४
३. भाषाशैलीय विन्यास ३५
४.२.१.९ विचारद्वन्द्वमा समयबोध ३५
१. विषयवस्तु ३५
२. उद्देश्य ३६
३. भाषाशैलीय विन्यास ३६
४.२.१.१० वैदिक संस्कृति र लोकजीवन ३७
१. विषयवस्तु ३७
२. उद्देश्य ३८
३. भाषाशैलीय विन्यास ३८
४.२.१.११ बुद्धसंस्कृतिमा प्रजातन्त्र ३९
१. विषयवस्तु ३९
२. उद्देश्य ३९
३. भाषाशैलीय विन्यास ४०
४.२.१.१२ समयसद्भाव र इस्लाम संस्कृति ४०
१. विषयवस्तु ४०
२. उद्देश्य ४१
३. भाषाशैलीय विन्यास ४१
४.२.१.१३ मानव धारणामा आदिवासी ४१
१. विषयवस्तु ४१
२. उद्देश्य ४२
३. भाषाशैलीय विन्यास ४२
४.३ 'समाज, संस्कृति र नैतिकता' निबन्ध सङ्ग्रहको विश्लेषण ४३
४.३.१ कृतिपरिचय ४३
४.३.१.१ मानव संस्कृतिमा प्रार्थनाको स्थान ४३
१. विषयवस्तु ४३
२. उद्देश्य ४४
३. भाषाशैलीय विन्यास ४४
४.३.१.२ संस्कृतिका समान सामाजिक आधारहरू ४५

१. विषयवस्तु ४५
२. उद्देश्य ४६
३. भाषाशैलीय विन्यास ४६
४.३.१.३ मानव संस्कृतिमा विविधता र एकता ४६
१. विषयवस्तु ४६
२. उद्देश्य ४७
३. भाषाशैलीय विन्यास ४८
४.३.१.४ एसियाली संस्कृतिमा बढ्दो अन्तरविरोध ४८
१. विषयवस्तु ४८
२. उद्देश्य ४९
३. भाषाशैलीय विन्यास ४९
४.३.१.५ सामाजिक जीवन र सम्प्रदायवाद ५०
१. विषयवस्तु ५०
२. उद्देश्य ५०
३. भाषाशैलीय विन्यास ५१
४.३.१.६ सामाजिक व्यवहार सुधार्ने कुरा ५१
१. विषयवस्तु ५१
२. उद्देश्य ५२
३. भाषाशैलीय विन्यास ५२
४.३.१.७ पाशविक मूल्यको अमेरिकी सभ्यता ५३
१. विषयवस्तु ५३
२. उद्देश्य ५३
३. भाषाशैलीय विन्यास ५३
४.३.१.८ मानव संस्कृतिमा महामाताको धारणा ५४
१. विषयवस्तु ५४
२. उद्देश्य ५५
३. भाषाशैलीय विन्यास ५५
४.३.१.९ नयाँ मानसिक सभ्यताको खाँचो ५५
१. विषयवस्तु ५५
२. उद्देश्य ५६
३. भाषाशैलीय विन्यास ५६
४.३.१.१० मनुवादी संस्कारमा सुधारको खाँचो ५७
१. विषयवस्तु ५७
२. उद्देश्य ५७
३. भाषाशैलीय विन्यास ५८
४.३.१.११ नेपाली समाजमा अन्तर्जातीय सम्मिलन ५८
१. विषयवस्तु ५८
२. उद्देश्य ५९
३. भाषाशैलीय विन्यास ५९
४.३.१.१२ मानव सभ्यतामा यौन कलाकारिता ५९

१. विषयवस्तु ५९
२. उद्देश्य ६०
३. भाषाशैलीय विन्यास ६१
४.३.१.१३ व्यवसायिक सिनेमा र आजको आवश्यकता ६१
१. विषयवस्तु ६१
२. उद्देश्य ६२
३. भाषाशैलीय विन्यास ६३
४.३.१.१४ संस्कार निर्दलीय हुनसक्छ संस्कृति होइन ६३
१. विषयवस्तु ६३
२. उद्देश्य ६४
३. भाषाशैलीय विन्यास ६४
४.३.१.१५ सामाजिक नैतिकता लौकिक हुन्छ ६४
१. विषयवस्तु ६४
२. उद्देश्य ६५
३. भाषाशैलीय विन्यास ६५
४.३.१.१६ समलिङ्गी परिवारको धारणा गलत छ ६६
१. विषयवस्तु ६६
२. उद्देश्य ६७
३. भाषाशैलीय विन्यास ६७
४.३.१.१७ संस्कृति, जातीयता र बजार ६८
१. विषयवस्तु ६८
२. उद्देश्य ६८
३. भाषाशैलीय विन्यास ६९
४.३.१.१८ नेपाली संस्कृति विशेषता र बाह्य प्रभाव ६९
१. विषयवस्तु ६९
२. उद्देश्य ७०
३. भाषाशैलीय विन्यास ७०
४.३.१.१९ साँस्कृतिक सम्मिलनका असल परम्पराहरू ७१
१. विषयवस्तु ७१
२. उद्देश्य ७२
३. भाषाशैलीय विन्यास ७२
४.३.१.२० जनवादी सँस्कृतिका सम्वन्धमा ७२
१. पृष्ठभूमि ७२
२. विषयवस्तु ७३
३. उद्देश्य ७३
४.भाषाशैलीय विन्यास ७४
४.३.१.२१ साँस्कृतिक आन्दोलनको वर्तमान आवश्यकता ७४
१. विषयवस्तु ७४
२. उद्देश्य ७५
३. भाषाशैलीय विन्यास ७५

४.३.१.२२ साँस्कृतिक आन्दोलनका चुनौतिहरू ७६
१. विषयवस्तु ७६
२. उद्देश्य ७७
३. भाषाशैलीय विन्यास ७७

पाँचौं परिच्छेद
उपसंहार

उपसंहार ७८
सन्दर्भ ग्रन्थ सूची